

מסכת ראש השנה

פרק ארבעה ראשי שנים

בזמן המשנה היו רגילים לכתוב את תאריכי השטרות על פי שנות מלכות המלך. כגון: בכך וכך לחודש פלוני, בשנת אחת למלכות מלך פלוני.⁽¹⁾

באחד בניסן היו מתחילים למנות שנה חדשה לשנת מלכות המלך. ולכן, אפילו מלך שהתחיל למלוך באדר, הרי מיד כאשר הגיע א' בניסן היו כבר כותבין בשטר "ביום א' לחודש ניסן, שנה שניה למלך פלוני".

וכמו כן היה אחד בניסן, גם ראש השנה לרגלים. ודבר זה יתבאר בגמרא.

ב. באחד באולול — ראש השנה למעשר בהמה.

ב-א מסכת ראש השנה דנה בעניני ראש השנה שחל בראשון לחודש תשרי.

אך בתחילת המסכת פותחת המשנה ומבארת שישנם ארבעה תאריכים במשך השנה, הנחשבים לראשי שנים, לענינים מסוימים.

מתניתין:

ארבעה ראשי שנים הם.

בארבעה תאריכים במשך השנה, מתחילים למנות "שנה חדשה" לענין דינים מסוימים:

א. באחד בניסן — ראש השנה למלכים.

לשנת מלכות אחרת הרי הוא פסול. אבל משנתנו מדברת בשטרות, וכמבואר בגמרא, והם אינם פסולים משום שלום מלכות, וכן מבואר בתוספות הרא"ש.

והריטב"א כתב, שאף על פי שלא שייך שלום מלכות במלכי ישראל, מכל מקום מאחר שמנו את שנות מלכי האומות משום שלום מלכות, לכן גם במלכי ישראל לפעמים נהגו כך. והר"ן כתב להיפך, שהיו רגילים לכתוב את השטרות למנין מלכי ישראל, ולכן, היה חשש שלום מלכות אם לא היו מונים גם לשנות מלכיהם. ועיין שם וברשב"א.

1. רש"י פירש שהיו רגילים למנות את זמן שטרותיהם לשנות המלך משום שלום מלכות. כמבואר במסכת גיטין פ א.

אך תוספות נחלקו עליו, מפני שכאן מדובר במלכי ישראל, ששנתם מתחילה באחד בניסן. שהרי למלכי האומות מתחילים למנות באחד בתשרי, כמבואר בגמרא. והטעם המוזכר בגיטין משום שלום מלכות אינו שייך אלא במלכי אומות העולם.

עוד כתבו, שלא שייך הטעם של שלום מלכות אלא בגיטין, שהם חשובים יותר משאר שטרות. ומשום שלום מלכות, אם מנה בשטר

בתשרי הוא ראש השנה למעשר בהמה, ולא באחד באלול.⁽⁵⁾

ג. באחד בתשרי — ראש השנה:

לשנים, כפי שיתבאר בגמרא.

ולשמיטין. שנת השמיטה מתחילה באחד בתשרי. ומשנכנס תשרי אסור לזרוע ולחרוש מן התורה.⁽⁶⁾

וליובלות. גם שנת היוכל מתחילה באחד

מצות עשה להפריש "מעשר בהמה" מכל הבהמות הטהורות שנולדו לאדם בכל שנה ושנה.⁽²⁾ ואין מצרפין את הנולדים משנה אחת לנולדים משנה אחרת, אלא מעשרים את הנולדים באותה שנה, בפני עצמן.⁽³⁾

ובאחד באלול מתחילה ה"שנה החדשה" לענין דין זה.⁽⁴⁾

רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים: באחד

שניסן הוא ראש השנה לתרומת שקלים מפני שזהו דין לכתחילה בלבד. ואם כן, לדעת הרמב"ם שגם ראש השנה למעשר בהמה הוא דין לכתחילה בלבד, אבל בדיעבד אם עישר את הנולדים בשנה אחת עם הנולדים בחברתה יצא, קשה: מדוע התנא הזכיר את מעשר בהמה? ועיין שם מה שתירץ. ועיין רש"ש.

4. טעם הדבר יתבאר בגמרא.

5. טעמם יתבאר בגמרא. ואף על פי שלדעת רבי אלעזר ורבי שמעון ראש השנה למעשר בהמה אינו באחד באלול, אלא באחד בתשרי, בכל זאת לשיטתם יש ארבעה ראשי שנים [שהם מוסיפים את ט"ו בניסן שהוא ראש השנה לרגלים כמבואר בגמרא]. לקמן ז ב עיין שם.

6. כן פירש רש"י. ומשמע מדבריו שיש איסור מדרבנן לחרוש ולזרוע אף לפני ראש השנה של שביעית, אלא שמשנתנו לא דברה בזה. בתחילת מסכת שביעית מבואר שאין חורשים את שדה התבואה מפסח של השנה השישית. ובשדה האילן אין חורשים מחג השבועות של השנה השישית. ומשמע מרש"י כאן שאין איסור זה אלא תוספת לשביעית, מדרבנן.

ובתוספות רי"ד מועד קטן ג ב, וכן בפירוש הר"ש סירליאו לירושלמי בתחילת מסכת

2. כך לשון הרמב"ם הלכות בכורות ו א. ומעשר בהמה שונה ממעשר דגן, שאין מפרישים את הבהמה לפי רצון המפריש, אלא מכניסין לדיר ומעבירין אחת אחת בפתח צר, והבהמה היוצאת עשירית היה צובע אותה בסיקרא [צבע אדום], ואומר הרי הוא מעשר [בכורות נח ב רמב"ם שם ז, א].

3. נאמר [דברים יד]: "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה". ופירשו חכמים [את המלים "שנה שנה"] שאין מעשרים את פירות שנה אחת עם פירות שנה אחרת. ודרשו עוד מכפל הלשון "עשר תעשר", שבשני מעשרות הכתוב מדבר, אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן. לומר לך שאין מעשרים את הנולדים בשנה אחת עם הנולדים בשנה אחרת. רש"י. [ועיין ריטב"א].

וכתב הרמב"ם [בכורות ז ה]: "ויראה לי, שאם עישר בהמה משנה לשנה, הרי זה מעשר מפני חומרת הקדשים, שהרי לא הקפידה תורה על מעשר בהמה בפירוש שיהיה שנה שנה". כלומר, מאחר שלא נאמר בתורה בפירוש "שנה שנה" בענין מעשר בהמה, אלא לומדים זאת מהיקש למעשר דגן, אין זה פוסל את המעשר בדיעבד, ועיין לחם משנה שם.

ובטורי אבן במילואים הקשה על הרמב"ם, שהרי הגמרא אומרת שמשנתנו לא הזכירה

בתשרי. ומשנכנס תשרי אסור לחרוש ולזרוע מן התורה.

ומתחילים למנות לה שנה שניה לערלה מאחד בתשרי.⁽⁸⁾

לנטיעה. לענין מנין שלשת השנים הראשונות של נטיעה, שבהן פירותיה אסורים באכילה ובהנאה משום ערלה.⁽⁷⁾

אין מעשרים ירקות שנלקטו בשנה אחת על ירקות שנלקטו בשנה האחרת. ובאחד בתשרי מתחילה שנה חדשה לענין דין זה.⁽⁹⁾

שאפילו נטיעה שנטעו אותה בחודש אב, מסתיימת שנתה הראשונה בסוף אלול,

רבי עקיבא צריך להעמיד את משנתנו לענין שאר דיני שביעית, ולא לענין חרישה. וכגון לענין זריעה וקצירה והשמטת כספים. עיין שם. התוס' מו"ק [ג ב] הסביר שהו"א בגמ' שלוקים על תוספת שביעית ומחמת שהשביעית מתחילה מזמן התוספת. ובמה שהזכיר שאין איסור זריעה בתוספת שביעית דאורייתא, אלא רק איסור חרישה, כך כתב רבנו תם להלן, ט ב תוספות ד"ה ומותר. ועיין מנחת חינוך מצוה שכו ה. בענין ראש השנה לאילנות לענין שמיטה ראה להלן הערה 11.

שביעית משמע שאסור לחרוש החל מהזמנים הללו מן התורה. עיין שם. ותמה הטורי אבן כאן, הרי מכל מקום שלושים יום לפני ראש השנה אסור לחרוש כמבואר במסכת מועד קטן ג ב. [עיין שם שנחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא במקור איסור זה. רבי עקיבא למד זאת מהפסוק "בחריש ובקציר תשבות". ורבי ישמעאל למד זאת מהלכה למשה מסיני. ומחלוקת זו מובאת גם בגמרא להלן ט א.] ועיין גם בפני יהושע שתמה כעין זה.

7. בשלש השנים הראשונות לנטיעת האילן פירותיו אסורים באכילה ובהנאה, ונקרא "ערלה". בשנה הרביעית הפירות נאכלים בירושלים [ונקראים "רבעי"]. ובשנה החמישית הפירות מותרים לאכילה בכל מקום. [ויקרא יט].

והטורי אבן כתב שאף על פי שאסור לחרוש שלשים יום לפני ראש השנה מהלכה למשה מסיני. בכל זאת נאמר במשנתנו שאחד בתשרי הוא ראש השנה לשמיטין. משום שעיקר השמיטה מתחיל בא' תשרי. ונפקא מינה: שאיסור קצירה אינו נוהג בתוספת שביעית, וכן הפירות שגדלו בתוספת שביעית אין להם קדושת שביעית.

8. ומכל מקום, השנה השלישית אינה מסתיימת אלא בט"ו בשבט, שהוא ראש השנה לאילן. גמרא [ויבואר שם בהרחבה].

ובספר ערוך לנר יישב את דעת רש"י, שכוונת רש"י לומר שמשנכנס תשרי אסור לחרוש ולזרוע מן הכתוב בתורה, אבל בשלושים יום שקודם לכן אין איסור אלא מהלכה למשה מסיני, ונפקא מינה: שאין לוקים על איסור הנלמד בהלכה למשה מסיני.

9. כך פירש רש"י. ואין מעשרים משנה על חברתה משום שנאמר בענין מעשר [דברים יד] "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה", כמבואר ברש"י ד"ה למעשר בהמה. ועוד נפקא מינה: ברוב שנות השמיטה מפרישים מעשר שני, מלבד בשנה השלישית

ולרבי עקיבא, הסובר שאיסור תוספת שביעית [שלשים יום] נלמד מן התורה, כתב הערוך לנר שאכן גם החורש בתוספת שביעית לוקה. ולדברי

ד. באחד בשבט — ראש השנה לאילן. לענין מעשר פירות האילן, לפי שאין מעשרים מפירות שחנטו בשנה אחת, על פירות שחנטו בשנה אחרת. (10)

ובאחד בשבט מתחילה שנה חדשה לענין דין זה. (11).

וזהו כדברי בית שמאי.

אבל, בית הלל אומרים: בחמשה עשר בו, בשבט, הוא ראש השנה לאילנות.

גמרא:

שינונו במשנה: באחד בניסן ראש השנה

למלכים.

והוינן בה: למלכים — למאי הלכתא? לשם מה קבעו חכמים יום מיוחד שבו מתחילה שנת המלכים? ומדוע לא נמנה את השנה של כל מלך ומלך לפי היום שהתחיל למלוך בו? (12)

ומשינינן: אמר רב חסדא — הלכתא לשטרות! כדי שנוכל להבחין איזה שטר חוב נכתב לפני שעת ההלואה, והרי הוא שטר מוקדם, ואיזה שטר חוב נכתב אחרי ההלואה, והרי הוא שטר מאוחר.

וכמו דתנן במסכת שביעית [י ה]: שטרי חוב המוקדמין, אשר התאריך הכתוב בהם הוא לפני שעת ההלואה, (13) פסולין.

השטר פסול, וההלואה נחשבת כמלוה על

[שער האותיות אות ק הלכות שביעית].

אבל בתוספות רבי עקיבא איגר [בסוף משנה א] כתב שלענין שביעית באילן אמנם הולכים אחר חנטה, אך ראש השנה שלו הוא באחד בתשרי. וכתב הרש"ש שמדברי הרמב"ם משמע כדבריו עיין שם. וכן כתב הפני יהושע [לקמן י א ד"ה באחד בשבט] בדעת הרמב"ם. וכן הוכיח פאת השלחן כב יד עיין שם.

ובפירוש המיוחס לר"ש על תורת כהנים כתב שרק לחומרא השביעית מסתיימת בפירות האילן בט"ו בשבט של השמיני. אבל בתחילת השביעית ראש השנה הוא א' תשרי.

12. כך פירש רש"י. אבל הר"ח מפרש ששאלת הגמרא היא, מדוע אנו צריכים לדעת מתי ראש השנה לשנות המלכים? איזו נפקא מינה יש בזה? עיין שם. ועיין בריטב"א שמבאר מדוע רש"י לא פירש כהר"ח. ועיין בשאר הראשונים כאן.

13. כך פירש רש"י כאן. ולדעתו ששטר שנכתב

והשישית שבהן מפרישים מעשר עני.

והיות שאחד בתשרי הוא ראש השנה לירקות, הרי כל ירק הנלקט לפני ראש השנה הוא שייך לשנה שעברה, ומתעשר כדיניה. וירק הנלקט אחר ראש השנה שייך לשנה החדשה, ומתעשר כדיניה. גמרא יב ב.

והטורי אבן הקשה מדוע רש"י לא כתב נפקא מינה זו? ועיין ערוך לנר.

10. בגמרא יתבאר מדוע בפירות האילן הולכים אחר הלקיטה. עוד יתבאר בגמרא מדוע א' בשבט או ט"ו בשבט הם ראש השנה לאילן.

11. כך פירש רש"י. וכתבו הטורי אבן [באבני שהם] והרש"ש, שנפקא מינה גם לענין סיום שנות הערלה, שהן מסתיימות בט"ו בשבט [כפי שמבואר בגמרא להלן, בתחילת דף י א].

הטורי אבן להלן [יד א] כתב שאף לענין שביעית, הפירות שחנטו לפני ט"ו בשבט שייכים לשנה שעברה. והפירות החונטים אחר ט"ו בשבט שייכים לשנה הבאה. וכן כתב השל"ה

פה בלבד, ולא כמלוה בשטר.

וההבדל בין מלוה בשטר למלוה על פה הוא לענין הזכות לגבות מקרקעות הלוה אם הן נמכרו לאדם אחר.

קרקעות אלו נקראות "נכסים משועבדים", ומלוה בשטר נגבה אפילו מנכסים משועבדים. אך מלוה על פה אינו נגבה אלא מנכסים שברשות הלוה עצמו, ולא מנכסים משועבדים.⁽¹⁴⁾

ואילו שטרי חוב המאוחרין, שהתאריך הכתוב בהם הוא לאחר ההלוואה — **כשרין!**

ואם היו מונים את שנת כל מלך ומלך לפי היום שהתחיל למלוך בו, יש חשש שמא הדיינים שהשטר בא לפניהם, ישכחו את התאריך המדוייק שהתחיל בו המלך למלוך, ולא ידעו אם השטר שהגיע לפניהם הוא מוקדם או מאוחר.

כגון: שטר שבא לפני הדיינים, וכתוב בו שההלוואה היתה בחודש כסלו בשנה השלישית למלך. והעדים החתומים על השטר אומרים כי בשעה שהם חתמו על השטר לפי בקשת הלוה, הם לא ראו את

ההלוואה, ואין הם זוכרים אם ההלוואה היתה לפני כתיבת השטר או אחריו, אבל הם זוכרים שההלוואה היתה בתמוז, בשנה השלישית למלך.

הרי, אם הדיינים לא זוכרים את התאריך שבו התחיל המלך למלוך, אי אפשר להם לדעת אם השטר מוקדם, ופסול, או מאוחר, וכשר.

שהרי, אם המלך התחיל למלוך לאחר כסלו ולפני תמוז, נמצא כי חודש תמוז, שבו נעשתה ההלוואה, הוא לפני כסלו שבו נכתב השטר [ודבר זה הוא בכל שנות המלך הזה]. והרי השטר הזה שטר מאוחר, וכשר הוא.

אבל אם המלך התחיל למלוך לאחר תמוז ולפני כסלו, נמצא שכסלו מוקדם לתמוז בכל שנות המלך הזה, והרי השטר מוקדם, ופסול הוא.⁽¹⁵⁾

ולכן, תיקנו חכמים, שיהיה יום קבוע בשנה למנין שנות המלכים. ותאריך זה לא ישכח מהדיינים.⁽¹⁶⁾

תנו רבנן:

16. פירשנו את הגמרא כאן על פי שיטת רש"י, ולמדנו מדבריו שני חידושים:

א. שטר שהעדים חתמו עליו בתאריך הכתוב בו, אבל הלוה לא לזה בו מיד אלא לאחר זמן, הרי הוא פסול, מפני שאין גובים מהנכסים המשועבדים אלא משעת ההלוואה. ומאחר שהתאריך הכתוב בשטר הרי הוא קודם להלוואה, יש לחשוש שמא יגבו בשטר שלא כדין [מנכסים משועבדים], והרי הוא פסול.

ב. במקום שיש ספק אם השטר מוקדם או

לפני ההלוואה הרי הוא פסול. וראה להלן בהערה.

14. כך כתוב ברש"י בספרים שלפנינו. אבל תוספות הביאו שרש"י בבבא מציעא עב א כתב ששטר מוקדם פסול לגמרי ואין גובים בו אפילו מנכסים "בני חורין" [נכסים שברשות הלוה עצמו] וחלקו על דבריו. ועיין תוספות שם והגהת הב"ח על רש"י כאן [אות א].

15. ראה להלן בהערה הבאה.

והגמרא מבארת מה באה הברייתא להשמיענו:

אמר מר בברייתא: מלך שעמד בעשרים ותשעה באדר, הרי כיון שהגיע עולתה לו שנה. — עולתה לו שנה.

ומבארין: הא קא משמע לן, את זה בא ב-ב התנא להשמיענו: דניסן ראש השנה למלכים,

מלך שעמד, אם התחיל למלוך אפילו בעשרים ותשעה באדר, הרי כיון שהגיע אחד בניסן — עולתה לו שנה. הסתיימה בתאריך זה שנתו הראשונה, ומעתה מונים לו את שנה שניה.

ואם לא עמד אלא באחד בניסן — אין מונין לו שנה עד שיוגיע ניסן אחר, בשנה הבאה.

אך דעת אביי שאפילו שטרות שלא בהקנאה, מותר לכתבם ללוה לפני ההלואה, מפני "שעידיו בחתומיו זכין לו", כלומר, משעת חתימת העדים נשתעבדו נכסי הלוה [אם ילוה בסופו של דבר, הרי הם משועבדים לכך למפרע].

ומזה הקשו התוספות על דברי רש"י כאן. שהרי לדעת אביי אפילו אם השטר נכתב לפני ההלואה הרי הוא כשר. [מאחר שנכתב בו תאריך הכתיבה, ולא תאריך מוקדם יותר]. ולדעת רב אסי, בשטרות שאינם שטרי הקנאה הרי אסור לכתבם לפני ההלואה, ואם כן אין חשש שמא יהיה שטר שהעדים חתמו עליו לפני ההלואה.

ולכן נחלקו תוספות על רש"י, וכתבו, שהתקנה היתה כדי שהסופר והעדים ידעו מתי מתחילה שנת המלך, שלא יטעו ביום אחד ויחשבו ששנת המלך התחילה יום אחד אחרי התאריך שהם עומדים בו. ויכתבו בשטר תאריך מוקדם. [כגון אם עומדים בא' כסלו יטעו ויאמרו שהמלך התחיל למלוך בב' כסלו. ויכתבו שנה ראשונה למלך. ובאמת המלך מלך בא' כסלו, והרי זו שנה שניה והשטר פסול]. עיין שם. ועיין בשאר הראשונים פירושים נוספים.

ובענין מה שמוכח מרש"י ששטר שיש בו ספק אם הוא מוקדם, הרי הוא פסול. גם על זה נחלקו התוספות והראשונים. וכתבו ששטר שיש בו ספק אם הוא מוקדם או מאוחר, הרי הוא כשר.

מאוחר הרי הוא פסול מספק. [כך מוכח מרש"י, שכתב ששטר שכתוב בו שההלואה היתה בכסלו בשנה השלישית, והעדים מעידים שההלואה היתה בתמוז בשנה השלישית, חששו חז"ל שמא ישכחו מתי מתחילה שנת המלך, ולכן תיקנו ששנות כל המלכים מתחילות בא' ניסן. ולכן השטר כשר, כי תמוז קודם לכסלו בכל השנים. ואם נאמר שבמקום שיש ספק אם השטר מוקדם הרי הוא כשר. אם כן מדוע הוצרכו חכמים לתקן משום השטר הנ"ל ששנת המלכים מתחילה בניסן? הרי גם לולא התקנה השטר היה כשר מספק, כשם שהוא כשר לאחר התקנה! אלא בהכרח דעת רש"י ששטר שיש ספק אם הוא מוקדם, הרי הוא פסול].

ובענין מה שכתב רש"י ששטר שנכתב לפני תאריך ההלואה הרי הוא פסול:

הגמרא בבא מציעא יב ב הקשתה, היאך כותבין שטר ללוה אף על פי שאין המלוה עמו [כמבואר במשנה בבא בתרא קסז, ב]? מדוע לא חששו שמא הלוה לא ילוה בו מיד, והרי זה שטר מוקדם?

רב אסי מתרץ: מדובר בשטרי הקנאה, [כלומר, הלוה שיעבד נכסיו למלוה בקנין, שבין אם ילוה ובין אם לא ילוה מיד אלא לאחר זמן, יגבה מהזמן הכתוב בשטר]. אבל שטרות שאינם שטרי הקנאה אין גובים בהם אלא בזמן הכתוב בשטר. ואסור לכתבם לפני ההלואה.